

Маријана КИРШОВА

ЈЕЗИК РУСКИХ ПРЕВОДА ЛАЛИЋЕВИХ ДЕЛА

Преводна књижевност се може сматрати посебним видом књижевног стваралаштва: она се може посматрати као самостална струја у оквиру развитка националне књижевности. Говорећи о њеним особеностима, могли бисмо издвојити противречност преводиочева посла: преводац мора да реши задатке који се, рекло би се, узајамно искључују, тј. он мора да споји неспојиво: он је стваралац – а везан је за туђ текст; он ствара дело домаће књижевности – и мора да сачува црте националне специфичности изворника, да приближи савременом читаоцу споменик некадашње уметности и да пренесе жиг времена који на њему лежи.

Основна разлика између националне и преводне књижевности је у томе што је прва у одређеној мери условљена претходним развојем националне књижевности, језичком и другом традицијом, општим историјским и културним приликама средине у којој је настала, док је преводна књижевност пресађена, многим коренима спојена са књижевношћу и свим сплетом околности у којима је створен изворник и наоко само језички прилагођена средини у коју је пресађена.¹

Међутим, иако је преводна књижевност страног порекла, она мора да испуни извесне захтеве средине и тренутка у којима настаје, те је законита, а не случајна појава у националној књижевности. Самосталност преводне књижевности огледа се, пре свега,

---

¹ В. о томе детаљније: Јован Јанићијевић, *Књижевни превод и преводна књижевност*. Београд 1999, стр. 13-17 и даље.

у томе што се њом обогаћује одређена национална култура. Превођење књижевних дела можемо сматрати за неку врсту размене добара међу народима.

Превод књижевног текста није исто што и књижевни превод. То мора бити књижевни, уметнички превод књижевног, уметничког текста. Зато се сматра да је књижевно превођење уједно и превођење и књижевно стварање. Преводилац се бори са језичким тешкоћама у изворнику и настоји да створи исто уметничко дело на другом језику. При томе, држећи се изворника, он често мора да тражи нов израз у духу свог језика, понекад и непознат домаћој књижевности.

У нашем раду ћемо на конкретним примерима превода на руски језик дела познатог црногорског писца Михаила Лалића (романа „Свадба” и приповедака „Арџан језеро” и „На Тари”)² указати на неке проблеме са којима се среће преводилац код превођења дела лепе књижевности на блискосродни језик.

Дела Михаила Лалића су већином преведена на руски језик и добро позната руским читаоцима. Михаило Лалић је несумњиво један од најбољих мајстора приповедне уметности у оквиру бивше Југославије. И у приповеткама и у романима он је остварио уметничке вредности достојне великих писаца. У средишту његовог интересовања су црногорске ратне теме, а највише учешће у народноослободилачкој борби. При томе Лалић често открива трагове борбености предака у ликовима њихових потомака. Рат је стање општег метежа и угрожености, подлога за херојство, али и клизавица за пометњу и пад људских вредности. Зато рат ствара најпогодније услове за трагично искушење човеково, па, дакле, и за уметничко виђење тог искушења.³

Језик Лалићевих дела је јасан и једноставан, а испод једноставности форме се открива поетска дубина. Његова дела по својој достојанствености, као и њихов народски језик који нема велике претензије, понекад подсећају на величанствене црногорске епске

² В. о томе: Бранко Поповић, *О роману Свадба Михаила Лалића*. Поговор уз роман Свадба, Титоград 1977, стр. 237-241.

³ Михаило Лалић, *Свадба*. Титоград 1977; Михаило Лалић, *Свадба*. Москва 1964 (превод Татьяна Вирта); Михаило Лалић, *Изабране приповијетке*. Цетиње 1950. Михаило Лалић, *Раскази*. Москва 1980 (*Арџан-озеро*, превод А. Романенко; *На Таре*, превод Р. Грецкой).

песме. М. Лалић прича о ратним догађајима 1941-1945. год. и о борби против немачких и италијанских фашиста исто тако једноставно, као што су безимени народни гуслари састављали песме о борби против Турака у средњем веку.

Иначе анализа стилских особина језика једног књижевника представља веома сложени задатак који захтева знање не само лингвистичких, већ и књижевноисторијских метода. Међутим, постоји специфичан облик одражавања, односно приказивања стила одређеног књижевника, а то је превод књижевног дела на други језик. Наравно, прави уметнички превод не може бити апсолутно тачна, буквална копија изворника, пошто неизбежно долази до промена у стилу због граматичких и лексичко-семантичких разлика између два језика, због утицаја националних културних и естетских традиција и идеологије, због индивидуалног стила превођења конкретног преводиоца.⁴ Али такве промене не означавају искривљавање садржаја и извртање чињеница, то су једноставно неопходне услове за постизање функционалне блискости оригиналу – изворнику.

Свакако, мерило успешности превода је, пре свега, тачност. Семантизација лексике оригинала адекватним лексичким средствима језика превода представља једно од најважнијих питања и у теорији и у пракси превођења.⁵

Многе тешкоће у семантизацији лексике везане су за међујезичке хомониме, тј. речи два језика које се обично врло слично пишу (и/или изговарају), а семантички се не подударају, што је чест случај кад се ради о блискосродним словенским језицима. Показаћемо то на неколико примера из Лалићевих дела: иако су они преведени на руски веома професионално, ипак је преводиоцима промакла по која грешка.

*Можда је то нешто као оно у љето 1941. године кад су се Талијани **пели** на празне и пусте комске висове, тражећи у њима партизане. (На Тару).*

*Может, все это как в то лето 1941-го, когда итальянцы **распевали** среди пустых и безжизненных вершин, выискивая там партизан.*

⁴ В., нпр.: А.В. Федоров, *Перевод как отражение стиля языка писателя*. Вопросы стилистики, вып. 5, Саратов 1972, стр. 103-105.

⁵ В.: Радмило Маројевић, *Лингвистика и поетика превођења*. Београд 1989, стр. 13.

Хомонимни парњаци су ту *пели (су се)* – *пели/распевали „певали су”*. Правилан превод гласи: *...когда итальянцы поднимались на... вершины...*

Њихова појава изазва приличну забуну код жене која се прво укипи, затим тужно погледа овце. (На Тари)

*Их появление вызвало заметное замешательство у женщины, которая сначала **вскипела**, затем грустно посмотрела на овец.*

Преводилац је грешком заменио реч изворника њеним хомонимним парњаком: *укипити – вскипеть* „узаврети, прокључати”. Требало је превести: *...у женщины, которая сначала **остолбене-ла (застыла как вкопанная)**...*

Тешкоће у семантизацији изазивају и пароними који имају исти корен и припадају истој врсти речи, међутим суфикси су им различити, као и значење (претходни пример хомонима се налази на граници између хомонима и паронима). *Закасни мјесец, а кад изађе – нама се не **наклони**. (На Тари).*

*Луна припозднилась, а когда выглянула, **поклонилась** нам.*

У овом примеру можемо сматрати за међујезичке парониме глаголе *наклонити се* и *поклониться* „поклонити се”. Дошло је до погрешне семантизације у преводу на руски (требало је: *Луна ...не была к нам **благодарна***).

Сујетни Лудо Тајовић почео је да упреда три травке једну око друге. (На Тари).

Суетливый Лудо Тайович взялся совывать одну в другую три травинки.

Овај пример садржи парониме *сујетни* и *суетливый* „ужурбан, уплахирен”. Коректан превод би био: *Тщеславный Лудо Тайович взялся **сплетать друг с другом три травинки***. (Ко би успео да *удене* једну травку у другу како то стоји у наведеном горе руском преводу!).

*Спуштали смо се **лијевком** плитке вододерине који се сужавао. (На Тари).*

*Спускаемся **левой** мелкой вымоиной, которая сужается.*

Преводилац је уместо руске речи *воронка* „левак” погрешно употребио пароним *левый*. Превод би требало да гласи: *Мы спу-скались мелкой, **похожей на воронку**, сужающейся вымоиной.*

*На том злогласном мјесту возачи и спроводници **из осигурања** не воле да гледају око себе. (Свадба).*

На этом зловещем месте шоферы и конвойные предпочитают для верности не озираться по сторонам.

Преводац је у процесу превођења заменио реч *осигурање* другом речи – *сигурност*. Међутим, у српској реченици употребљена је синтагма *спроводници из осигурања* која се на руски преводи као „охрана; сопровождающие; конвойные”. Дакле, предложно-падешка синтагма *для верности* у руском преводу је сувишна.

Српска реч *гора* може имати два значења: 1. брдо, 2. шума (ово друго је сада ређе, *гора* у овом значењу се употребљава углавном у сложеницама типа *црногорица, белогорица, ситногорица*). Таква вишезначност речи у лексичком систему језика изворника један је од чешћих узрока погрешне преводне семантизације. То се пре свега односи на оне вишезначне речи у језику оригинала којима у језику превода у разним значењима одговарају различите лексеме као еквиваленти.

Без пута и не тражећи га, преко рупчага и хумки, пробисмо се кроз неку ситногорицу. (На Тари).

Без дороги и не разбирая ее, через колдобины и холмы, миновали мы какое-то мелкогорье.

У тексту изворника се не може са сигурношћу утврдити у каквом је значењу употребљена подвучена реч, поготову што се у ширем тексту помињу *хумке* што наводи на мисао о коректности руског превода: *мелкогорье* је, додуше, необична реч, али могла би да значи „мања брда”. Дакле, контекст може да прикрије конкретно лексичко значење, отежавајући његову идентификацију. Међутим, *ситногорица* значи „млада шума”, тако да би коректан превод био: ...*миновали мы молодую поросль/пробились через густую молодую поросль.*

Од прамења магле и облачних громада назидаше се обриси познатих планина и он за трен сагледа савлијети горовити завицај. (Аријан језеро).

Клубы тумана и облачные громады на глазах изменялись, обретая контуры родных гор, и он на миг увидел свою прекрасную землю.

Преводац је испустио у преводу руски еквивалент речи *горовит*, можда због колебања којем од два значења дати овде предност: 1. брдовит, 2. шумовит. Нама се чини да шири контекст у овом случају помаже у коректном семантизовању ове речи, пошто

се у реченици помињу планине. Дакле, требало би превести овако: ...увидел свою прекрасную **гористую** землю.

Приликом превођења Лалићевих дела на руски језик преводиоци су морали да преносе из језика оригинала у језик превода одређене лексичке јединице које спадају у домен безеквивалентне лексике. Тако, у руском преводу смо уочили следеће реалије: *джемадан, кабаница, опанки, ракия, вила, скоевка, четник, юнак, Главняча* и др. Српска реч *русы (Руси)* употребљена је уместо *русские* у песми ради риме:

Неорићу, што обрија браду? – *Что же ты, Неорич, бороду срезашь?*
Партизани да ме не познаду! – *Партизан увидит – не признает!*
Магарчино, сијечи и уши, – *Эх, осел, обрежь тогда и уши,*
да те не би препознали Руси.   *А не то узнают тебя русы!*

Наравно, има и неопходних тумачења неких реалија у фусно-тама (нпр. *Негош, Меитрович, Дража Михайлович* и др.).

Навешћемо још неке случајеве нетачног превода и погрешне семантизације.

Видио је (пред вјешалима) жене јунаке, дјечаке и младе комунисте меких костију а чврсте душе, људе тихе природе... Видио је, на крају, ћуталице и повучене људе... (Свадба).

Видел (перед виселицей) женицин-героинь, мальчиков и юношей коммунистов, у которых были хрупкие кости и несгибаемая воля, мягких по натуре... Он видел их у края могилы, примолкших, ушедших в себя...

Требало је превести део реченице, после набрајања свих људи које је он видео, на следећи начин: **Наконец, видел он молчунов и замкнутых людей...**

Рашко Рацић је подвргао испитивању своје панталоне, двапут једно преко другог закрпљене на кољенима. (На Тари).

Рашко Рацич проверял на прочность свои двойные брюки.

У преводу није јасно шта значи синтагма *двойные брюки* (стиче се утисак да су у питању два пара панталона). Могло би се превести овако: ...*брюки с заплатами в два слоя на коленях.*

Код превођења нема ситница, све је од значаја, нпр. превод предлога.

Мокрим путем поред гробља трчи бос дјечак. (Свадба).

Мокрой дорогой несется через кладбище босоногий мальчишка.

Тачније би било: *По мокрој дороге вдоль/возле кладбища... Жури уз башту... (Свадба). – Мчится к саду... (уместо: по саду).*

Булићев надимак није дошао по обичном кокоту, него по једном који је припадао његовој баби. (Свадба).

Своје прозвище Булич получил не от какогo-нибудь простого петуха, а от петуха своей бабки. Требало би рећи: не по какому-нибудь простому петуху.

Преводацац, остварујући принципе дословног и слободног превођења, користи различите језичко-стилске поступке у процесу тражења одговарајућих еквивалената у другом језику. Показаћемо на примерима каква може бити разлика између језичких средстава у изворнику и оних у преводу.

1. Коришћење фразеологизама у преводу тамо где их нема у оригиналу.

Je ли то четнички задатак: да бјежите чим зафијучу партизанска зрна?
(Свадба).

Или у четников одна задача – улепетывать во все лопатки, едва засвистят партизанские пули?

Ja ћу бити на митраљезу, па да видимо ко је јунак да побегне!
(Свадба).

Сам у пулемета залягу, тогда увидим, у кого хватит храбрости дать стрелача!

Све се то сад окупило пред затвором жељно повода за причу и лаж. (Свадба).

Сейчас весь этот сброд облепил машину, радуясь случаю почесать языки.

Тужба против њега била је просто измишљена. (Свадба).

Обвинение, предъявленное ему, было взято с потолка.

2. Фразеологизама има само у оригиналу.

У уметности превођења постоји стара традиција: фразеологизам једног језика (изворника) треба да се преведе на други језик исто помоћу фразеологизма. То је лепа традиција, међутим у пракси превођења се често појављују нерешиви проблеми, и тада се фразеологизам преводи описно, помоћу једне речи или слободних спојева речи, нпр.:

И да теби, сачувај божје, паднем шака... (Свадба).

И, спаси господи, сцапал бы меня...

И све нешто тако – округло па на ћоше. (Свадба).

И све в таком же духе – лопочет что хочет.

Беспослењаџи за трен ока испредоше двије различите приче. (Свадба).

Прибытие нового арестанта мгновенно породило в головах бездельников две противоположные версии.

Нека његови мангуни окрваве гаће. (Свадба).

Пусть-ка та деревенщина попотеет.

У неким случајевима када су фразеологизми употребљени у оба језика, у преводу се они прилагођавају духу руског језика.

Па ја те познајем као турску пару. (Свадба).

Да я ж тебя знаю как свои пять пальцев!

Од те гајде нема вајде! (Свадба). – Звонко поешь, да где-то сядешь!

Ја сам прошао сито и решето. (Свадба). – Я прошел сквозь огонь, и воду, и медные трубы.

Слично томе у преводу се мењају, према руској традицији, уобичајене, устаљене синтагме:

По челу бљеите грашке зноја. (Свадба). – На лбу блестят бусинки пота.

Читава поплава псовки сручи се на бијелу главу. (Свадба).

Целый водопад ругательств обрушился на светловолосую голову.

Онда узе Мила Обрадовића, крупног као кула и доброг као ужељени меки хлеб. (На Тари).

Ещё он взял Мило Обрадовича, огромного, точно каланча, и мягкого, словно вожделенный пшеничный хлеб.

3. Додавање (или испуштање) речи у преводу у поређењу с оригиналом.

Очи, које су некад биле бистре и дјечачки мирне, сад као код болесника са стомачним грчевима: не гледају у истом правцу, него стригу једно преко другог оштрим сјајем мржње.

Глаза, когда-то по-детски ясные и безмятежные, теперь, как у больного, страдающего желудочными спазмами, бегают из стороны в сторону, испепеляя все на своем пути огнем лютой ненависти.

Ауторова слика је у потпуности сачувана: преводилац је умесно искористио одређене језичко-стилске поступке (додавање речи и

транспозицију: у руском преводу, уместо синтагме, појавила се партиципска конструкција што је апсолутно у духу руског језика), тражећи најадекватнији начин преношења садржаја, и успео је у томе.

Мјесецима он сања о том пламену... само кад би могао и умрио да га лијепо подметне. (Свадба).

Месяцами мечтал Иван об этом пламени, но не мог придумать, как половчее пустить красного петуха.

У преводу је подвучени део реченице и проширен, и стилски обојен. Сматрамо да је и овај поступак овде оправдан, јер и иначе руски текст обично изгледа нешто патетичнији и свечанији него идентичан српски текст, иако то није увек случај, нпр.:

На Јелином Дубу колона пузи са страхом и трепетом: под њом су амбиси Мале Ријеке пуни изгорјелих камионских скелета и смрвљених војничких ребара. (Свадба).

На Елином Дубу колонна тащится, дрожа и замирая от ужаса: внизу под ней зияют бездны Малой Реки, усеянные скелетами обгоревших грузовиков и костями солдат.

Овај пример илуструје поступак компензације од стране преводиоца: с једне стране, он проширује реченицу конструкцијама с глаголским прилогом, а с друге стране, при крају исте реченице поједностављује и скраћује синтагму.

...кад би од свега остало само пепелиште с патрљцима руку и ногу. (Свадба).

...если бы от всего этого осталось лишь пепелище да обгоревшие людские кости... И у овом примеру преводилац слободније и једноставније преводи српски текст, користећи поново само једну неконкретизовану реч *кости* (уп. срп. *ребра* и *патрљци*).

4. Коришћење стилски обојених речи и израза у преводу поред неутралних у оригиналу (и обрнуто).

Због слабих односа између Лашића и Ђуришића нијесу га отпремили у колашински затвор, којим су покушавали да га заплаше више него смрћу, и који је заиста био за многе гори од смрти. (Свадба).

Из-за раздоров между Лашичем и Джюришичем Ивана не отправили в колашинский застенок, хоть и пытались запугать им, твердя, что тамошня тюрьма – пострашнее смерти, – и надо сказать, что для многих она и в самом деле была во сто крат хуже смерти.

Преводна јединица стилски није еквивалентна одговарајућој јединици у изворнику – она је опширнија и звучи емотивније.

Како нам се чини, преводилац иначе уноси у свој превод више патоса и емоција него што то на више места налазимо код Михаила Лалића:

Рано прољеће, испуњено свјетлошћу и топлотом не само од сунца него и од сталjingрадске побједи, оживи грбавог младића, његове жеље и маштања. (Свадба).

Ранняя весна, напоенная теплыми лучами солнца и отблесками сталинградской победы, отогрела горбатого юношу, возродила его мечты и желания.

Сад Рајчић слуша нескладну пјесму с цесте, псује пјеваче. (Свадба).

Слушает Райчич нестройное пение с дороги, ругает горластых певцов.

Дошао је до закључка да тамо гдје је природа ускратила, нека друга сила је нашла пута и начина да допуни чврстину својих људи, изнутра, у души, тајним средствима и несхватљивим вјештинама, неким каљењем. (Свадба).

Он пришел к заключению, что там, где подкачала природа, другая сила нашла способ укрепить твердость духа людей; проникла в них как бы изнутри тайными, неведомыми путями, „закалила их, как сталь”.

У задњем примеру се поново примећује поступак компензације: у преводу је испуштено неколико речи (*нека, пута, својих, средствима*), међутим, то се надокнађује употребом експресивнијих, стилски обојених речи и допуном устаљеног поређења (*подкачала природа; твердость духа; проникла в них неведомыми путями; закалила, как сталь*), тако да ауторова стилска средства још јаче долазе до изражаја.

Дакле, у целини гледано, преводиоци Лалићевих дела на руски језик су успешно пренели богатство језичких средстава искористених у овим делима и углавном успели да сачувају националну „арому” оригинала. Нема сумње да су квалитетни преводи Лалићевих дела на руски језик обогатили руску преводну књижевност и упознали руске читаоце са уметнички описаним важним догађајима црногорске историје.

Марианна КИРШОВА

ЈАЗИК РУССКИХ ПЕРЕВОДОВ ПРОИЗВЕДЕНИЈ М. ЛАЛИЧА

Резюме

В данной работе на конкретных примерах показаны сложности, с которыми сталкивается переводчик при переводе художественных произведений на близкородственный язык, а также указывается на большое значение переводной литературы в деле знакомства с национальной культурой других народов (в данном случае – с национальной культурой Черногории).

Д. Караџић: *Осама*, уље 50 x 70, 2003.